

IMAGINEA FEMEII ÎN PRESA TRANSILVĂNEANĂ. STUDIU DE CAZ „FAMILIA” (1865-1900)

Lucrarea de față își propune o analiză pe două paliere a presei scrise din Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, analiză care să urmărească surprinderea diferitelor ipostaze în care apare femeia, atât sub raport textual, cât și sub raport vizual prin intermediul imaginilor, mai exact a ilustrațiilor. Dacă sub raport textual se urmărește identificarea articolelor care promovează idealul feminin, imaginea de mamă, soție, fată bătrână, femeie adulteră sau cochetă preocupată de modă și de alte nimicuri, sub raport vizual se dorește a se afla dacă ceea ce se transmite prin cuvântul scris este întărit și de imagine, dacă mesajul transmis este susținut prin aportul adus de ilustrație.

De ce această temă? Deoarece *femeia*, întruchipare a frumuseții, dar și a răului, zeiță sau vrăjitoare, regină sau sclavă, soție sau amantă a trezit de-a lungul vremii reacții contradictorii care au oscilat între agonie și extaz și a constituit, în același timp, rațiunea de a fi a legislatorilor și a moraliștilor care au organizat societatea acelor vremuri. Aceștia s-au întrecut frecvent în construirea atentă a poziției femeii și în a fixa anumite norme de existență a comunității în funcție de modul în care trebuie să fie aceasta¹.

De ce presa? Deoarece periodicele secolului XIX reprezintă una din sursele „calificate” care ne ajută să înțelegem modul în care era percepută femeia și realitățile existenței sale, căci acestea aveau drept obiectiv informarea și educarea românilor. Presa transilvăneană a fost plurivalentă, reușind să servească interesele publice și politice ale românilor, să informeze și educe și, nu în cele din urmă, să încerce să creeze atitudini civice. Per ansamblu, prin intermediul componentelor acțiunii sale formative a înregistrat anumite realități, a semnalat, a comentat și a propus soluții și exemple pentru diferite situații². De asemenea, a reușit să surprindă prin intermediul unor imagini câteva instantanee, câteva cadre din viața de familie,

¹ Sorina Paula Bolovan, *Aspecte privind statutul femeii în satul românesc transilvănean în epoca modernă*, în vol. *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, coord. Ghizela Cosma, Ovidiu Pecican, Enikő Magyari-Vincze, Cluj-Napoca, Editura Fundația Desire, 2002, p. 323.

² Corneliu Crăciun, *Considerații asupra familiei în presa românească din Transilvania, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. *În căutarea fericirii. Viața familială în spațiul românesc în sec. XVIII-XX*, coord. Ioan Bolovan, Diana Covaci, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 240.

din viața socială. A fost și cazul periodicului editat de Iosif Vulcan începând cu anul 1865, *Familia*, periodic care, chiar dacă acorda în paginile sale un spațiu considerabil problematicii familiei, a reușit să se facă „responsabil” și de modelarea imaginii femeii în articolele sale. Printre diferitele ipostaze în care a fost surprinsă femeia, putem enumera pe cea de soție, mamă și educatoare, fată bătrână, femeie-cochetă sau apărătoare a spiritului național.

Femeia - soție, mamă și educatoare

Mame și soții, femeile au fost folosite ca modele chiar și în cadrul vieții familiale, căci imaginea femeii „ca soție credincioasă și iubitoare, ființă educată în spiritul renunțării, reazem al bărbatului la bine și la greu, transpare constant în discursul masculin al epocii”³. Această imagine a fost consacrată în mediul citadin transilvănean tocmai prin modelele comportamentale specifice clasei de mijloc. În plus, pe lângă acest aspect, morala burgheză a timpului se făcea responsabilă de impunerea în viața publică a unor standarde comportamentale diferite pentru bărbat și femeie, femeia fiind definită în permanență ca soție și mamă, iar universul său limitat la maternitate. Ea este destinată activităților de interior, spre deosebire de bărbat, care se desfășoară în spațiul public. Chiar și în viața de cuplu transpare modelul tradițional, în care bărbatul este autoritatea recunoscută, în timp ce ea se manifestă doar într-un spațiu delimitat (casă și copii)⁴. În interiorul gospodăriei, femeia este văzută ca o ființă asexuată care își dedică cea mai mare parte a timpului îngrijirii casei, educării și supravegherii copiilor, sarcini care în fond sunt adevărata ei menire⁵.

În ceea ce privește rolul pe care îl joacă în familie, numeroase articole din presă⁶ reușesc să surprindă *misiunea* femeii române, misiune care se rezumă în

³ Sándor Vári, *Alice în oglindă sau repere pentru o imagologie a femeii în mediile urbane transilvănene de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în vol. *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*, coord. Sorin Mitu, Florin Gogâltan, Oradea-Cluj, Editura Asociația istoricilor din Transilvania și Banat, 1995-1996, p. 288.

⁴ Adriana Florica Muntean, *Condiția femeii măritate în societatea tradițională transilvăneană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Prezențe feminine*, p. 166.

⁵ M. Vîrtisanu, *Femeia și chemarea ei*, în *Familia*, An II (1866), nr. 15 (25 mai/6 iunie), p. 176: „Spuneți-mi acum cine e acel înger păzitor care cu fața veștejită se apleacă cu compătimire asupra copilului mititel spre ai alina durerea cea dintâi?... Mamal”.

⁶ Adelia Olteanu, *Mama*, în *Familia*, An V (1869), nr. 41 (12/24 octombrie), pp. 481-482; J. Lapedatu, *Femeia română*, în *Familia*, An VI (1870), nr. 44 (1/13 noiembrie), pp. 517-519; Ana Botta, *Misiunea femeii în genere și a celei române în specie*, în *Familia*, An X (1874), nr. 15 (14/26 aprilie), pp. 169-171; Iuliu Pederzani, *Mama*, în *Familia*, An XI (1875), nr. 28 (13/25 iulie), pp. 330-331; Emilia Lungu, *Mama*, în *Familia*, An XIV (1878), nr. 62 (20 august/1 septembrie), pp. 397-399; Emil I. Critzman, *Femeia și chemarea ei*, în *Familia*, An XVIII (1882), nr. 42 (17/29 octombrie), pp.

special la datoria supremă de soție⁷ și mamă. Casa și modul în care se ocupă de ea, de la îngrijirea ca atare până la creșterea și educarea copiilor cade strict pe umerii doamnei casei, motiv pentru care se încearcă îndulcirea sarcinilor ei, prin acordarea unei mai mari importanțe și prezentarea într-o lumină pozitivă a acestor responsabilități. Pentru o bună funcționare a familiei este necesar ca fetele să fie pregătite pentru a deveni femei, respectiv mame: „până ce tata de familie e cuprins cu câștigarea pâinii: până atunci mama e datoare a direge lucrurile cele din lăuntru casei și a crește copii după preceptele lui Dumnezeu și a cuviinței”⁸.

Femeia era considerată sufletul familiei, iar educația unei fete avea drept principal scop menirea ei de viitoare mamă și soție, motiv pentru care era pregătită pentru viața de familie. Educația fetelor trebuia să corespundă chemării lor, căci ce folos dacă tinerele domnișoare știau cânta, dansa sau chiar *mânui* un instrument muzical, dacă nu știau să se ocupe de casă, dacă nu își îndeplineau cel mai important rol al lor, cel de soții și mame. Pentru a-și îndeplini chemarea, educația femeii trebuia să fie mai aleasă și mai îngrijită decât cea a bărbatului, „trebuie să i se dezvolte o cultură în așa fel încât să i se păstreze neștirbită demnitatea de care are nevoie ca mamă”⁹. În societate, fetele trebuiau să învețe să fie mai rezervate decât bărbații, iar educația să fie călăuzită de sentimente de generozitate, cunoaștere și înțelegere, căci în inima copilului trebuie sădit bunul simț, spiritul de dreptate și umanitate. În plus, pentru fete „direcția în care se validează personalitatea și natura feminină este chemarea pentru casă și economie; se cerea de la femeie să își ducă la îndeplinire îndatoririle ei de soție și mamă”¹⁰.

Acest lucru nu a fost greu de îndeplinit ținând cont de faptul că și după cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în ceea ce privește raportul dintre sexe, discrepanța continuă să existe în privința școlarizării și se va menține un timp

509-510; Ioan Petran, *Despre iubirea femeii ca soție*, în *Familia*, An XIX (1883), nr. 10 (6/18 martie), pp. 115-116.

⁷ Adelina Olteanu, *Doamna casei*, în *Familia*, An VI (1870), nr. 24 (14/26 iunie), p. 279, referitor la idealul feminin: „a administra interiorul cu ordin și eleganță, a governa servitorii cu fermitate și umanitate, a se ridica într-o linie cu bărbatul printr-o educațiune cultivată, a împărți interesul cugetărilor carierei sale și ai recrea orele de repaus prin agrementul unui spirit ornat, a-l consilia, a-l sprijini, a-l înălța, a-l consola, dacă să rătăcește a-l întoarce la căminul familiei, a-i purifica prin propria puritate tot ce o înconjoară, dacă tot este pierdut, dacă este redus la un amor fără speranță, să se scape de sine-și printr-o pioasă resemnațiune.”

⁸ Vasiliu Popu, *Despre creșterea fetelor*, în *Familia*, An III (1867), nr. 9 (26 februarie/10 martie), p. 103.

⁹ Andra Carola Pinca, *Condiția femeii în societatea românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2011, p. 285.

¹⁰ Eadem, *Educația feminină în Transilvania - Studiu de caz: Școala civilă de fete din Sibiu*, în vol. *În căutarea fericirii*, p. 31.

îndelungat. Astfel, în timp ce băieții aveau posibilitatea să frecventeze diferite școli sau chiar posibilitatea de a studia în străinătate, intrând astfel în contact cu toate clasele sociale și câștigând diverse cunoștințe, fetele rămâneau în familie, izolate de lume sau de acest stil de viață, lângă mamele lor, având doar mânăstirile, pensiunile, educația familiară sau cursurile publice¹¹. Această separare a sexelor încurajează îndreptarea atenției sau a preocupărilor copiilor, încă de la o vârstă fragedă, în direcții diametral opuse și se face responsabilă de constituirea sferelor masculine și feminine în viața adultă, căci atât bărbații cât și femeile își petreceau cea mai mare parte a timpului în compania unor semenii de același sex. Nu este de mirare că în imaginarul colectiv, această distincție între reprezentanții celor două sexe a fost dusă la un alt nivel, aceștia fiind considerați chiar întruchipări ale unor specii diferite¹².

Ferită de jocul cochetăriei și a plăcerilor banale, mama era considerată primul dascăl al copiilor, ce cultiva sentimentul religios în rândul tinerelor generații și tot de ea depindea și formarea caracterului copiilor. Educația fetelor trebuie să aibă o direcție moral-religioasă: „deci înainte de toate să se implementeze amoroarea religiunii în anima și sufletul fetițelor, căci ca viitoare mame numai așa vor fi în stare a crește fii și fiice asemenea însuflețite de spiritul religiozității și atunci nu vom purta frica că fetele astfel educate vor fi pline de vanitate, superbia luxoasă și surpătoare de fericirea familiei”¹³. Tocmai pentru a nu fi corupte de pofta neastâmpărată de lux și modă era necesară o educație corespunzătoare a fetelor bazată pe religie, căci fără „fundament religios toată fericirea e zidită pe nisip”¹⁴. Tocmai de aceea, scopul principal al unei bune educații „este neapărat pregătirea celui sau celei educate pentru rolul pe care-l va juca în viață, pentru misiunea naturală și socială care îi va cade parte”¹⁵. O mamă prin cuvinte blânde insuflă de religiozitate reușește să-și educe fiicele așa cum se așteaptă și le ajută să își urmeze firescul drum.

Tot de ea, de mamă, depindea să insuflă copiilor iubirea de neam și un sentiment național¹⁶. Pentru a fi o mamă bună se considera că doamna casei avea nevoie în primul rând de educație, căci „femeia este depozitarul naționalității române, a religiei strămoșești, a bunelor moravuri. Ea este sufletul familiei”¹⁷. Instrucția școlară pentru fete a fost astfel orientată, într-o primă fază, spre scopuri

¹¹ Pinca, *Educația feminină în Transilvania*, p. 29.

¹² Vári, *Alice în oglindă*, p. 288.

¹³ Popu, *Despre creșterea fetelor*, p. 103.

¹⁴ *Ibidem*, p. 102.

¹⁵ Dr., *Educația fetelor*, în *Familia*, An. XXXVI (1900), nr. 5 (30 ianuarie), p. 56.

¹⁶ M. Vîrtisanu, *Femeia și chemarea ei*, în *Familia*, An II (1866), nr. 16 (5/17 iunie), p. 189: „... așa dar, femeii române, a voastră e chemarea a produce iubirea de națiune în generațiunea nouă.”

¹⁷ Pinca, *Educația feminină în Transilvania*, p. 30.

practice și anume spre industria casnică, care urmărea să facă din femeia română o adevărată educatoare și învățătoare în spirit național¹⁸. Lucrul de mână și pedagogia de casă erau considerate discipline fundamentale în educația fetelor, căci ele formau atât deprinderi necesare viitoarelor gospodine, dar în același timp prin ele se bifau și obiectivele educației cu caracter național. Un exemplu în acest sens este faptul că prin lucrul manual se cultiva dragostea față de arta populară.

Scopul principal al educației femeii este pregătirea ei pentru viața de familie, astfel se pune accentul pe pregătirea pentru viitoarea ei *meserie*, cea de soție și mamă. Odată cu evoluția societății, se înregistrează o schimbare și în condiția femeii, iar mamele realizează necesitatea ca fiicele lor să aibă un alt statut intelectual, diferit de al lor, astfel că doresc ca fetele „să învețe ceva mai mult, adică: religiunea, biblia, gramatica, geografia; altele mai învață fetele și vreo limbă din țiera, p. e. cea germană, ori maghiară, sau chiar și limba franceză, ori italiană, apoi a desemna a depinge, a broda, a coase haine, muzica și dansul”¹⁹. Cu toate acestea, pentru majoritatea fetelor „bine educate”, conversația într-o limbă străină șchiopăta, educația muzicală presupunea transformarea pianului într-un instrument de tortură, același lucru petrecându-se și cu pictura. Există și excepții, dar sunt rare aceste cazuri, căci „de regulă educația de pension dezvoltă în fete o suficiență nejustificată, pretenții exorbitante și le face improprii cu desăvârșire pentru rolul de soție-menajeră și mamă”²⁰. După ce și-au dezvoltat talentele artistice, îngrijirea casei li se părea fetelor înjositoare, cu toate că acest tip de educație avea drept scop pregătirea fetelor pentru măritiș.

În concepția vremii, principalul rol al femeii este acela de mamă, căci ea este cea care crește copiii, îi învață, sfătuiește și călăuzește; urmează apoi rolul de consoartă, susținătoare a soțului, partener credincios și iubitor, reazem al bărbatului la bine și la greu²¹. Mama apare ca primul învățător, ea fiind un model pentru copiii săi, modelându-le caracterul și personalitatea, ea este cea care cultiva „cele dintâi sementii morale și naționale în anima cea fragedă și susceptivă a copilului său”²². Nu

¹⁸ Cornelia Bodea, *Femeia română în Transilvania dinainte de Unire*, în *România Literară*, An XVI (1983), nr. 43, p. 12.

¹⁹ At Marinescu, *Creșterea fetițelor române mai înainte, și acuma*, în *Familia*, An V (1869), nr. 12 (23 martie/4 aprilie), pp. 133-134.

²⁰ Dr., *Educația fetelor*, p. 56.

²¹ Dana Emilia Burian, *Emanciparea femeii și rolul ei în problema divorțului în a doua jumătate a secolului XIX în Transilvania*, în vol. *În căutarea fericirii*, p. 53, apud Simona Stiger, *Asociaționism și emancipare în Transilvania până la Primul Război Mondial*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2001, p. 21.

²² V. Mureșianu, *Câteva cuvinte pentru educațiunea casnică*, în *Familia*, An IV (1868), nr. 36 (25/13 octombrie), p. 428.

poate exista o chemare mai sublimă pentru femeie și o plăcere mai mare decât să-și îndeplinească menirea de mamă. Din partea unei mame nu se așteaptă ca ea să se ocupe doar de „bunăstarea trupescă, susținerea sanitației și dezvoltarea puterilor corporale, ci ea mai vârtos să se nezuiască a cultiva și nutri puterea perceptivă și anima copilului; a-l învăța jucându-se; a-i clarifica diferența binelui și a răului nu numai prin învățatură, ci și prin exemple [...] a-i tipări în animă principiile religiei și tot felul de virtuți prin mijloace simple...”²³. Mama are misiunea cea mai grea, cea mai frumoasă și cea mai delicată, motiv pentru care era necesar ca în educația fetelor să se aibă în vedere rolul pe care îl vor juca ele ca viitoare mame, căci aceasta va fi *chemarea lor din viitor*. Educația cea mai bună și firească este aceea care ține cont de firea femeii și de misiunea ei, prin urmare „educația fetei trebuie făcută acasă sub privegherea mamei, care singură are chemarea sufletească și experiența necesară pentru aceasta”²⁴. Rafinamentul, respectul, îndeletnicirea și capacitatea de a se descurca în societate erau poate câteva dintre cele mai însemnate deprinderi, pe care copilul trebuia să le moștenească prin educația familială.

Femeia între educație și emancipare

Afirmarea mișcării feministe din Transilvania a izvorât din realitățile societății ardelenene, marcată în această perioadă de impactul capitalismului, al ideii naționale și în același timp de noile curente de idei care au venit odată cu romantismul. Societate din ce în ce mai stratificată, dar influențată de principii moderne, este caracterizată de fenomene specifice în care și-au făcut simțită prezența ideile libertății și egalității tuturor categoriilor sociale²⁵. Șansele oferite femeilor prin dezvoltarea industriei sau posibilitatea de a ieși din cadrul restrâns al familiei, au contribuit la conștientizarea rolului ei și în același timp la afirmarea dorinței de a i se recunoaște oficial acest rol²⁶. Prezente tot mai pregnant în viața politică și socială încă din timpul revoluției de la 1848, femeile încep să ia parte tot mai deschis la lupta de emancipare socială și națională. Mișcarea feministă este surprinsă în special în articolele apărute în presa vremii²⁷, iar în acest sens *Familia* poate fi considerată

²³ *Ibidem*, p. 428.

²⁴ Dr., *Educația fetelor*, p. 56.

²⁵ Simona Stiger, *Mișcarea feministă românească din Transilvania*, în vol. *Prezențe feminine*, p. 237.

²⁶ Eugenia Glodariu, *Unele considerații privind mișcarea feministă din Transilvania (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea)*, în *Acta Musei Napocensis*, XX, 1983, p. 231.

²⁷ Este prezentată și comentată mișcarea feministă europeană, este discutată condiția femeii române, căile și posibilitățile ei de emancipare. *Familia*, care prin tematicile adoptate se adresa unui cerc larg de cititori și cititoare și acorda un spațiu amplu acestei problematici, dedică articole chiar și în afara rubricilor obișnuite adresate femeilor.

reprezentanta vocii doamnelor, căci prin ea se publică toate luptele, încercările și reușitele pentru emanciparea femeilor.

Publicistica românească definește o ideologie a feminismului care îmbracă două puncte de vedere: „unul menit să justifice și să legitimizeze curentul feminist la românii din Transilvania, relevând importanța socială, politică, culturală sau națională a chestiunii feministe, al doilea abordând concret problematica feminismului în societatea românească, aspectele pe care le îmbrățișează emanciparea femeii”²⁸. Printre publicațiile în care s-a afirmat acest curent specific primei etape se numără și *Familia*. Nota distinctivă a acestui periodic o dădeau rubricile feministe precum *Conversare cu cititoarele*²⁹ sau *Salonul*. Articolele apărute în paginile acestei publicații sunt semnate mai puțin de către femei, neobișnuite încă cu mânuirea condeiului sau prea puțin curajoase pentru această acțiune, și mai mult de bărbați, care nu se sfiesc în a-și pune numele în dreptul unor articole diverse precum educația femeii, contribuția ei în societate, rolul suprem, idealul feminin sau tratarea mișcării feministe cu argumente pro și contra³⁰.

În prima fază, temele abordate promovează ideea ridicării femeii din starea de incultură în care se găsește prin educație și instrucție, „conferind difuzării culturii în mediul feminin valoare de soluție panaceu pentru emancipare. Chiar dacă am generalizat spiritul unei literaturi, el este sensul primar și cvasiunic al feminismului la români în această perioadă, identificat cu ideea de educare a femeii pe toate căile posibile și din toate punctele de vedere. Ideea de educație complexă a femeii constituie prima ipostază a ideologiei feministe, spre care converg cele mai multe din manifestările publicistice.”³¹. Se pledează în paginile acestui periodic pentru cultivarea femeii în calitate de soție, mamă sau chiar membră a societății³², se insistă

²⁸ Simona Stiger, *Organizații feministe românești din Transilvania (sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea)*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1998, p. 48.

²⁹ În cadrul acestei rubrici speciale, Iosif Vulcan, redactor al periodicului și adept al noilor idei, oferă cititoarelor informații cu privire la mișcările feministe din lume sau discută situația femeii din Transilvania, concluzionând, nu de puține ori, că *femeia și politica sunt două concepte contraste*, fără a exclude necesitatea emancipării ei.

³⁰ *Emanciparea femeilor la noi*, în *Familia*, An XVI (1880), nr. 25 (30 martie/11 aprilie), p. 156. Autorul consideră emanciparea femeilor un vis. Ocuparea unui post de muncă este un vis îndepărtat dat fiind faptul că ele nu vor face față decât prin farmece, căci în afară de frumusețe nu posedă alte calități. Cum ne vor ajuta ele dacă „la cornul străzii vor sta polițiști cu rochii, la brâu în loc de sabie, cu cuțitul de cuină vor susține ordinea. Ele proced afabil cu publicul și dacă se va întâmpla vreo bătaie ori vreun craval, atunci te va bate constableriția cu ochii cei negri și cu formele sale cele delicioase pe umeri și te va invita să o urmezi.”

³¹ Stiger, *Mișcarea feminisă românească*, p. 241.

³² J. Lapedatu, *Femeia română*, în *Familia*, An VI (1870), nr. 44 (1/13 noiembrie), pp. 517-519; Ana Botta, *Misiunea femeii în genere și a celei române în specie*, în *Familia*, An X (1874), nr. 15 (14/26

pe educația femeii, gândită pe mai multe planuri și realizată în familie, școală sau societate³³. Acest ideal de educație este însă limitat de inegalitățile sociale, chiar dacă după cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea se înregistrează o creștere în rândul fetelor instruite, discrepanța în ceea ce privește raportul de sexe continuă să existe în privința școlarizării și se va menține un timp îndelungat.

În ceea ce privește materiile studiate, o atenție specială era acordată religiei, căci educația fetelor trebuia să aibă o direcție moral-religioasă. Apoi un accent aparte era pus pe scris, citit și cele patru operații fundamentale. Nu erau de prisos nici câteva noțiuni de drept și de economie. De asemenea, lucrul de mână și pedagogia de casă erau considerate discipline fundamentale în educația fetelor, căci ele formau atât deprinderi necesare viitoarelor gospodine, dar prin ele se bifau și obiectivele educației cu caracter național. O atenție aparte era acordată studierii limbii franceze și a muzicii instrumentale. Aceste materii de studiu au fost introduse treptat după cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ele venind să completeze educația armonioasă de care trebuia să aibă parte fiecare ființă. Rafinamentul, respectul, îndeletnicirea și capacitatea de a se descurca în societate erau poate câteva dintre cele mai însemnate deprinderi, pe care copilul trebuia să le moștenească prin educația familială. Cu toate acestea, mentalitatea colectivă nu s-a eliberat de prejudecăți, femeia fiind văzută în continuare într-o poziție de inferioritate, atât în plan intelectual, cât și fizic. Treptat, conceptul de educație se lărgeste, fără a se renunța la motivațiile fundamentale, în primul rând cele de ordin moral și intelectual, care dau valoare frumuseții feminine, precum frumusețea interioară, bunătatea sau cultura spiritului și prin care își îndeplinește adevărata sa chemare³⁴.

În multe articole sunt oferite exemple europene sau universale ca modele pentru societatea românească, însă sunt prezentate și problemele pe care le întâmpină chestiunea feminină în societatea noastră. Se apelează, de asemenea, la personaje exemplare ale femeii din Antichitate sau chiar de-a lungul istoriei, acestea fiind oferite ca model cititoarelor. Timid sunt prezentate modele de femei din

aprilie), pp. 169-171; Cornelia Emilian, *O cugetare asupra soartei femeii*, în *Familia*, An XXIII (1887), nr. 23 (7/19 iunie), pp. 270-271.

³³ I. Al. Lapedatu, *Educațiunea sexului frumos*, în *Familia*, An XIII (1877), nr. 13 (27 martie/8 aprilie), pp. 145-148; Emilia Lungu, *Instrucțiunea femeii române*, în *Familia*, An XVI (1880), nr. 72 (21 septembrie/3 octombrie); Dr., *Educația fetelor*, în *Familia*, An. XXXVI (1900), nr. 5 (30 ianuarie), p. 56.

³⁴ M. Vîrțișeanu, *Femeia și chemarea ei*, în *Familia*, II (1866), nr. 15 (25 mai/6 iunie), p. 176; Vasiliu Pop, *Adevăratele frumuseți femeiești*, în *Familia*, An III (1867), nr. 12 (19/31 martie), pp. 136-139; J. B. Timișanu, *Cum să se poarte fetele*, în *Familia*, An IV (1868), nr. 45 (24 decembrie/5 ianuarie), pp. 527-528.

societatea contemporană³⁵.

Către sfârșitul deceniului al șaselea, conceptul de emancipare a femeii primește valențe noi, valențe care se datorează noilor realități politice, dar, în parte, și situației demografice. Acum se remarcă în presă, pe lângă vechile componente ale conceptului iluminist, și influența ideilor romantice. Această influență conferă un plus de dinamism și un spirit ofensiv concepției despre educația femeii, direcție datorată autoarelor de articole care propun o mai largă viziune asupra feminismului, viziune în cadrul căreia clișeele și prejudecățile dispar. Cu toate că, din păcate, aceste idei nu s-au impus, ele reprezintă un moment important din cadrul evoluției feminismului. Elena Densușianu, în articolul „Despre emanciparea femeilor”³⁶, reușește să prezinte două realități, cea europeană și cea românească. Articolul înfățișează aspecte fundamentale ale problematicii, pornind de la premisa că viața social-politică ardeleană este dominată pe de-o parte de ideea de naționalitate, iar pe de altă parte de ideea de emancipare a femeii, legate între ele. Pentru autoare, conceptul de emancipare presupune *îmbunătățirea stării materiale, spirituale și publice a femeii*, însă pentru aceasta ea trebuie să își ridice nivelul cultural prin creșterea gradului de instrucție și mărirea conținutului educației. Conștientă de nivelul cultural scăzut al femeilor, care se mărginesc, în general, doar la cercul familial pentru a acumula cunoștințe, pledează pentru emancipare în primul rând culturală. Apelează la toate femeile pentru a trece la acțiune, căci *ele trebuie să formeze reuniuni, societăți, să facă fonduri, să ridice școli*. Ion Dima Petrașcu, deși de acord cu emanciparea femeilor, restrânge conceptul propus de Elena Densușianu, el considerând că emanciparea constă în a da „femeii adevărata cultură ce reclamă natura individualității femeiești”³⁷.

În societate, se accentuează ideea educației femeii în primul rând prin școală, și mai exact prin școli speciale pentru fete. Pentru deceniul al șaptelea se evidențiază două modele, cel al autoarelor feminine care indică direcțiile viitoare ale feminismului românesc, pe când cel de-al doilea model rămâne ancorat în trecut. De asemenea, tot în această perioadă putem vorbi și de traducerea unor pagini din literatura europeană dedicate emancipării femeilor cu scopul de a informa

³⁵ Julian Grozescu, *Despre femei de o femeie*, în *Familia*, An II (1866), nr. 19 (3/15 iulie), p. 222; nr. 20 (10/22 iulie), p. 234; nr. 21 (17/29 iulie); Alexandru Onaciu, *Femeia în evul mediu*, în *Familia*, An IV (1868), nr. 24 (9/21 iulie), pp. 282-284.

³⁶ Elena Densușianu, *Despre emanciparea femeilor*, în *Familia*, An V (1869), nr. 49 (7/19 decembrie), p. 577.

³⁷ Ioan Dima Petrașcu, *Despre emanciparea femeilor*, în *Familia*, An VI (1870), nr. 5 (1/13 februarie), pp. 49-54.

cititoarele³⁸. Nu în ultimul rând, sunt abordate aspecte particulare ale emancipării femeilor, accentuându-se educația morală și spirituală³⁹. La rubrica *Salon* se urmărește cultivarea moravurilor prin sfaturi privind comportamentul, moda sau conversația potrivită pentru o femeie⁴⁰.

Odată cu ultimul deceniu al secolului al XIX-lea vorbim de o schimbare, vorbim de apariția unui spirit mai dinamic prezent/regăsit atât în literatura feministă, cât și în mișcare. „Noua tactică presupunea un spirit ofensiv, o activizare politică a maselor, în rândurile cărora femeile aveau o pondere foarte mare, lărgirea cadrelor sociale ale mișcării pentru asigurarea unei baze electorale largi. La acestea se adaugă inevitabilul progres economic și intelectual al societății românești, bogata experiență europeană și universală, creșterea excepțională ca număr și influență a mișcării feministe⁴¹. Și în presă se observă o schimbare, căci acum vorbim de o ofensivă prin care se urmărește popularizarea succeselor obținute de mișcările feministe pe plan universal, în gazete fiind mereu prezentat și subliniat accesul femeilor din întreaga lume la educației și instrucție.

Specific mișcării feministe este orientarea spre problemele de interes național în detrimentul emancipării sociale sau politice. Chiar și după 1900 un spațiu considerabil este alocat feminismului mondial și în special problematicii emancipării social-politice a femeii, chiar dacă, de cele mai multe ori, autorii care erau bărbați nu erau de acord cu aceste idealuri. În cea de-a doua etapă a mișcării, idealurile, culturalizările trec pe un plan secund, la fel ca și ideile de emancipare social și politică, mișcarea dobândind acum un pronunțat caracter național, emanciparea femeii fiind condiționată de emanciparea națiunii, mișcare la care femeile sunt

³⁸ I. Al. Lapedatu, *Educația Fetelor*, în *Familia*, An VI (1870), nr. 19 (10/22 mai), pp. 217-218; N. F. Negruțiu, *Un părinte murind către fiica sa*, în *Familia*, An VII (1871), nr. 14 (3/16 aprilie), pp. 164-165.

³⁹ Iuliu Pederzani, *Mama*, în *Familia*, An XI (1875), nr. 28 (13/25 iulie), pp. 330-331; Jean Paul, *Natura și educațiunea fetelor*, în *Familia*, An XII (1876), nr. 24 (13/25 iunie), pp. 277-278; I. Al. Lapedatu, *Educațiunea sexului frumos*, în *Familia*, An XIII (1877), nr. 13 (27 martie/8 aprilie), pp. 145-148; nr. 14 (3/15 aprilie), pp. 157-160; Jeana Bar, *Ceea ce trebuie să știe o femeie în lume*, în *Familia*, An XV (1879), nr. 87 (11/23 noiembrie), p. 561; *Emanciparea femeii la noi*, în *Familia*, An XVI (1880), nr. 25 (30 martie/11 aprilie), pp. 156-157; Emil Critzmann, *Femeia și chemarea ei*, în *Familia*, An XVIII (1882), nr. 42 (17/29 octombrie), pp. 509-510; I.T. Mera, *Unei femei*, în *Familia*, An XXVI (1890), nr. 23 (10/22 iunie), p. 280.

⁴⁰ P. Moldovan, *Toaleta animei femeiești*, în *Familia*, X, 1874, nr. 35 (8/20 septembrie), pp. 414-415; Damian Dragonescu, *Abecedarul de aur al fetelor*, în *Familia*, An II (1866), nr. 43 (18/30 decembrie), p. 515.

⁴¹ Stiger, *Mișcarea feministă românească*, p. 251.

chemate să contribuie⁴². „De la idealurile culturalizate ale începuturilor ce postulau educația femeii ca supremul mijloc și obiectiv al eliberării acesteia, până la emanciparea națională și social-politică, ideologia feminismului românesc din Transilvania a parcurs o evoluție interesantă, nu lipsită de sinuozități sau repleri, ce reflectă stadiile ce le-a traversat mișcarea femeilor, respectiv organizarea și activitatea reuniunilor de femei al căror îndreptar s-a dovedit și a fost publicistica feminină”⁴³.

Damele române și războiul

Feminismul românesc din Transilvania a încorporat o puternică componentă națională, femeia fiind considerată întruchiparea ființei naționale. În acest caz, nu degeaba ideologia feministă transilvăneană condiționa emanciparea femeii de emanciparea prealabilă a națiunii, emancipare la care era chemată și aceasta să contribuie⁴⁴. Acest aport este surprins în paginile *Familiei* din timpul războiului de independență, căci nu se poate vorbi de 1877 fără a nu aminti și de contribuția femeilor din toate colțurile țării „care au înscris în istoria patriei o minunată pagină de înaltă conștiință patriotică, de un nemărginit devotament și spirit de sacrificiu”⁴⁵.

Prin rubrica „Damele române și războiul”, redacția reușește să surprindă munca înflăcărată depusă de femei, rubrică care datorită abundenței de materiale „...pare a deveni permanentă în foaia noastră, până ce va dura războiul actual.”⁴⁶ Într-adevăr pe parcursul a câtorva numere, redacția nu s-a dezis de promisiune și în paginile sale a surprins tot efortul de care au dat dovadă femeile române din Transilvania și nu numai. De asemenea, a încurajat inițiativa acestora, afirmând în repetate rânduri că faptele lor vor rămâne în memoria generațiilor viitoare, că vor deveni un simbol sau un model al societății, iar cea care se va arăta recunoscătoare va fi nimeni alta decât națiunea.

În aceste câteva pagini femeile sunt surprinse într-o altă ipostază. Sunt și acum mame, fiice și soții, însă datoria lor este de altă natură. Femeia devine un stâlp de susținere, o persoană care se află în mijlocul celor nevoiași, care tânjesc după un gând bun, după o consolare, după o îngrijire a rănilor sau a sufletului. Ea se

⁴² Lucreția Costea, *Rolul femeii la înflorirea națiunii și a culturii naționale*, în *Familia*, An VII (1871), nr. 36 (5/17 septembrie), p. 428: Autoarea vorbește despre uriașului potențial ce-l oferă femeile în militantismul politic național.

⁴³ Stiger, *Mișcarea feministă românească*, p. 266.

⁴⁴ Loredana Stepan, *Imagini ale femeii în literatura și presa românească arădeană la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Caiete de Antropologie Istorică*, An II, nr. 1 (3), ianuarie-iunie 2003, Cluj-Napoca, Editura Accent, p. 50.

⁴⁵ Elisabeta Ioniță, *Aportul femeilor la sprijinirea războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, în *Revista de istorie*, tom 29 (1976), nr. 4, p. 569.

⁴⁶ *Damele române și războiul*, în *Familia*, An XIII (1877), nr. 23 (1/17 iunie), p. 271.

transformă într-o mamă a datoriei. „Abia începu să bubuie primul tun pe pământul României, damele române și grăbiră a-și face datoria”⁴⁷.

Femeile dau dovadă de o deosebită sensibilitate și de o mare receptivitate sufletească, iar străduința lor nu rămâne neobservată după cum reiese și din corespondența trimisă de dr. I.C. Drogescu de la Craiova, în care acesta, profund impresionat de spiritul lor de dăruire, nota: „Pe lângă oștire aceea ce-mi face pieptul să palpitate de mândrie este patriotismul femeilor”⁴⁸. Efortul nemărginit și sprijinul moral, uman, material și financiar al acestora a ieșit în evidență în aceste momente, datoria patriotică ocupând primul loc în existența lor, căci ajutorul oferit este dat în numele religiei și a naționalității române.

Copleșitoare sunt și menționările cu donațiile făcute de femei⁴⁹, donații ce deveneau tot mai numeroase pe măsură ce și greutățile războiului se accentuau, iar necesitățile erau mai stringente. De asemenea, tot acum este surprins efortul comun al femeilor indiferent de clasa sau poziția socială. Muncitoare, țărănci, agricultoare sau doamne de oraș sunt prinse în tumultoasa activitate exprimând astfel o patriotică adeziune la lupta de independență. Cot la cot se implică în bunul mers al lucrurilor, deoarece femeia se transformă dintr-o persoană a cărui principală atribuție este de a-și îngriji familia, într-o persoană care ascultă, gândește și își dă cu părerea la tot ce se întâmplă în împrejurul ei, chiar dacă se exprimă doar într-un mediu familial.

Se pot găsi destule exemple sau se pot descrie nenumărate situații care înfățișează diferitele forme în care au acționat femeile, toate dovedind cât de ancorată a fost prezența femeilor în acest eveniment. Încă de la începutul războiului au fost înființate comitete de femei în toate provinciile românești⁵⁰ care au antrenat mii și mii de femei ocupate cu strângerea de fonduri și materiale necesare ajutorării spitalelor, răniților și a familiilor luptătorilor⁵¹. În Transilvania femeile române, cu

⁴⁷ *Damele romane și războiul*, în *Familia*, An XIII (1877), nr. 20 (15/27 mai), p. 237.

⁴⁸ *Cronica războiului. Corespondențe particulare*, în *Familia*, An XIII, nr. 19 (8/20 mai), p. 225.

⁴⁹ *Familia*, An XIII (1877), nr. 26 (26 iunie/8 iulie), pp. 306-307; nr. 27 (3/15 iulie), p. 319; nr. 28 (10/22 iulie), pp. 331-332; nr. 31 (31 iulie/12 august), p. 368; nr. 33 (13/26 august), pp. 392-393; nr. 35 (28 august/9 septembrie), p. 417; nr. 36 (4/16 septembrie), p. 428.

⁵⁰ În paginile revistei sale, Iosif Vulcan are grijă să informeze cititoarele în legătură cu diversele comitete înființate nu doar în Transilvania, ci în întreaga țară, astfel printre articolele sale întâlnim și cele precum: *Societatea femeilor române pentru ajutorarea răniților*, în care surprinde înființarea primului comitet la Iași și scopul principal al acestuia sau comitetele înființate la Roman, Bucovina, Neamț, Tecuci, Cluj, Făgăraș, Hațeg, Abrud, Orăștie etc. și expuse detaliat în rubrica *Damele romane și războiul*.

⁵¹ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*, Iași, Editura Polirom, 2002, pp. 21-22.

toate piedicile puse de autorități, s-au unit, iar la începutul lunii mai au constituit la Sibiu „Societatea de dame române”, care conform procesului verbal anunța că „astăzi în 17 mai 1877 subsemnatele, în fața evenimentelor ce încep și au început deja în orientul Europei, conduse de simțământul de umanitate, au crezut de a lor sacră datorință, de a veni cu mijlocele lor posibile în ajutorul ostașilor români răniți, și ușurarea suferințelor familiilor celor căzuți în luptă”⁵². În spatele acestei acțiuni nu se afla decât datoria lor de mamă, fiice și surori. Cu toate bunele intenții ale membrilor, la puțin timp, comitetul a fost desființat de către autoritățile austro-ungare, însă membrele acestora nu au renunțat fiind încurajate să-și continue activitatea ca persoane particulare⁵³.

Pe lângă comitetele create pentru ajutorarea și sprijinirea armatei române, în presă este surprinsă și organizarea de programe artistice⁵⁴, spectacole, ce aveau ca scop strângerea de fonduri bănești utilizate cumpărării de arme sau efecte sanitare. Prin conținutul lor, acestea reușeau să constituie un mijloc important de educație patriotică. De asemenea, mai trebuie să facem referire și la aportul deosebit pe care l-au adus femeile din punct de vedere medical⁵⁵, căci redacția nu a trecut cu vederea efortul depus pentru organizarea unor ambulanțe sanitare⁵⁶ și a unor spitale, chiar în linia frontului. Nu în ultimul rând nu trebuie să trecem cu vederea aportul materializat în acțiuni filantropice de Cruce Roșie, precum colecte de bani, de daruri și alimente, medicamente sau pansamente⁵⁷.

Se conturează în cadrul acestor rubrici o imagine pozitivă a femeii ca apărătoare a spiritului național, a sănătății publice, a formării unor centre sanitare, unde să se transforme în adevărate „mame ale răniților”, ale eroilor care și-au sacrificat viața pentru binele țării.

Un subiect tabu: fetele bătrâne

În societatea secolului al XIX-lea, celibatul era respins cu desăvârșire în cazul femeii, căci menirea acesteia era de a deveni soție și mamă. Doar în sânul familiei femeia putea fi împlinită, doar așa afla ce înseamnă să trăiești cu adevărat. Fetele care refuzau totuși să se căsătorească, își dedicau viața celorlalți, devenind învățătoare, surori de caritate sau protectoare ale bătrânilor și copiilor, încercând prin acest mod să-și îndeplinească destinul de femeie. Cele mai multe dintre ele

⁵² *Damele romane și războiul*, în *Familia*, An XIII (1877), nr. 20 (15/27 mai), p. 237.

⁵³ *Familia*, An XIII (1877), nr. 22 (29 mai/10 iunie), p. 259.

⁵⁴ *Familia*, An XIII (1877), nr. 23 (1/17 iunie), p. 272; nr. 27 (3/15 iulie), p. 321.

⁵⁵ Ioniță, *Aportul femeilor*, pp. 578-580.

⁵⁶ *Familia*, An XIII (1877), nr. 24 (12/24 iunie), p. 284; nr. 25 (19 iunie/1 iulie), pp. 296-297; nr. 27 (3/15 iulie), p. 320

⁵⁷ Bodea, *Femeia română în Transilvania*, p. 12-13.

sfârșeau fie acasă la ele, ținând companie părintelui bolnav, fie făceau menajul unei rude apropiate, adoptând rolul de multe ori nedorit de mătușă a unor nepoței răutăcioși⁵⁸.

Fata bătrână reprezintă o categorie al cărui statut în societate este determinat de relația în care se află aceasta cu instituția căsătoriei. Tocmai acest aspect este tratat în primul articol dedicat subiectului. Autoarea, chiar din primele sale rânduri, remarcă prejudecata neschimbată și necombătută de nimeni, de câteva sute de ani, în legătură cu fetele nemăritate afirmând: „Este unu ce foarte curios, că în secolul prosperării, în secolul când se poartă resbele contra veri ce prejudeție, în secolul când pe toți îi voim ai face fericiți și pe toți voim ai lumina – în secolul acela – majoritatea omenimei să rămână neclintită pe lângă prejudiciul sus citat și bieteles fete bătrâne și azi, ca nainte de asta cu sute de ani – și acuma să fie constrânse a suferi surâsul ironic al majorității !?”⁵⁹.

Încercând să stabilească motivele pentru care unele tinere nu s-au căsătorit, identifică drept principal responsabil „dragostea”, căci afirma autoarea, acestea chiar dacă au avut ocazia *nu au voit a o exercita, pentru că nu au iubit pe aceia, care le cerură mâna*. Această atitudine ar trebui să fie lăudată și stimată pentru că dă dovadă de o superioritate morală față de cele care au fugit cu pași repezi spre măritiș profitând de prima ocazie. Cu toate acestea, fata bătrână era cea închisă într-o zonă încărcată de restricții, pe când, adesea, soțiile beneficiau de o libertate deplină care uneori punea în pericol moralitatea familiei.

Spre finalul articolului îndeamnă la o schimbare a atitudinii față de aceste femei, căci ele trebuie apreciate pentru ceea ce sunt, chiar dacă își refuză marea împlinire. „Deci să stimăm fetele bătrâne în tocmai ca pe cele tinere și ca pe neveste, și să sperăm că acele puține scăderi, care le mai posed, vor pieri pe rând, încă și la acele, la care într' adevăr au existat”⁶⁰.

Prin publicarea unui articol intitulat sugestiv, „Despre fetele bătrâne”, în cadrul unei rubrici de succes, revista lui Iosif Vulcan încearcă să atragă atenția asupra unei probleme dureroase și extrem de prezente în societatea acelor vremuri. Astfel, prin utilizarea unor termeni binevoitori caută să sensibilizeze și să explice într-un mod cât se poate de înțelegător și compătimitor ceea ce, în general, era evitat în textele mondene: bazele căsătoriei, căsătoria din dragoste, cauzele eșecului. Prin noutate și gravitate, articolul probabil că a reținut atenția și a obligat la reflecție⁶¹.

⁵⁸ Stepan, *Imagini ale femeii*, p. 56.

⁵⁹ Letitia, *Despre fetele bătrâne*, în *Familia*, An VI (1870), nr. 20 (17/29 mai), p. 236.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Crăciun, *Considerații asupra familiei*, p. 247.

Cel de-al doilea articol, o traducere, ne propune o altă analiză a statutului de fată bătrână. Autorul încearcă, nu atât să condamne, cât să compătimizească viața unei fete bătrâne. Aduce argumente asupra modului prin care femeia reușește să își dedice viața unor cauze, chiar dacă nu alege calea împlinirii prin a soție și mamă. Pentru el, a fi fată bătrână este o soartă tristă și dureroasă, soartă pentru care rareori femeia este responsabilă. O fată bătrână reclamă „dacă nu milă, dară de sigur compătimire”⁶².

Nici în cadrul acestui articol nu lipsește nedumerirea legată de opțiunea domnișoarelor de a nu se căsători. Explicația este mult mai romanțată și este legată mai degrabă de soartă decât de o opțiune personală. Astfel dama, o romantică incurabilă, fie a avut un pretendent care a murit, fie a fost părăsită sau nu a fost observată. „Ea poate și-a scăpat norocul, l-a respins cu ușurință, sau că el nu s-a apropiat niciodată de ea la o așa distanță, pentru ca ea să fi putut pune mâna pe el”⁶³. Destin crud ce îi refuză cea mai sublimă chemare a sa, durerea o va însoți toată viața și doar în cazul în care ea este o *amazoană* sau o *sfântă* va fi ferită de această suferință a neîmplinirii.

Adesea în sufletul acestor fete se află o *comoară neatinsă de iubire* pe care o iau cu ele în mormânt. Chemarea lor nu o pot uita nici chiar dacă se închid într-o mănăstire, căci și acolo ele se joacă de-a căsătoria, legându-și viața și întinzându-și mâinile Domnului. Însă, mult mai frumoasă este activitatea celor care cu inima însângerată și lacrimi înăbușite se transformă „în apărători ai fraților și săracilor mai mici, ai familiei lor, sau chiar ai unor copii străini”⁶⁴. Deci totuși, viața lor nu e singurătate, își caută împlinirea în altă parte, cu toate că fericirea deplină nu o pot atinge, căci ea se regăsește doar în sânul familiei pe care nu o formează.

Tema „fetei bătrâne” a fost puțin abordată în paginile acestui periodic în comparație cu abundența articolelor care surprind femeia în ipostaza de mamă și soție. Acest aspect nu ar trebui să ne mire dat fiind numărului mare de poeme și tablouri cu ilustrații ce înfățișau doamnele înconjurate de familie, copii și soț. Dacă imaginea femeii ca mamă ne propune trăsături precum blândețea, tandrețea și dragostea, „fata bătrână” inspiră doar milă și compătimire, fiind constant în antiteză cu imaginea femeii ca soție și mamă.

Femeia cochetă și vanitoasă

Dacă la începutul secolului al XIX-lea vorbim de un ideal romantic al femeii, această imagine suferă treptat transformări, femeia modernă fiind diferită tocmai printr-un aer dezinvolt afișat deschis. Ea „se constituie într-un prototip al femeii de

⁶² I.G. Barițiu, *Fete bătrâne* (după L. Speidel), în *Familia*, 13/25 august 1878, nr. 60, p. 389.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

sfârșit de secol XIX, fiind considerată un produs al pericolosului, *seducătorului și mirificului* spirit de fin-de-siècle. Ea este slabă, egoistă și moleșită precum evul care a produs-o⁶⁵. Figura femeii ca mamă și soție, consacrată în mediul citadin transilvănean, este concurată de apariția imaginii femeii cosmopolite cu diverse conotații sau amprente precum cea a femeii fatale, femeii adultere sau femeii cochete. Pentru aceasta din urmă dezideratul suprem este de a cuceri și a domina. Astfel dacă bărbatul poate ajunge la putere prin cunoștințe, activitate și autoritate, femeia poate doar prin individualitatea sa, iar aceasta „e puterea, norocul și nefericirea sa, dar nu mai puțin și pericolul, care împresoară atât pe ea, cât și pe cei din jurul ei. Ingeniul ei, a înălța la valoare această individualitate, este cochetăria”⁶⁶. Cocheta este o cuceritoare, care treptat se metamorfozează, devenind dintr-o tânără domnișoară o nevestă frumoasă, fermecătoare, periculoasă și decisă de a-și folosi puterea asupra tuturor. Este numită regina saloanelor, înconjurată de admiratori, prinde pe toți fără a se lăsa prinsă, nu se lasă cucerită, iar din ambiție devine crudă. Ea abuzează de acest dar, de acest privilegiu al femeilor, de farmecul dulce, căci ea calcă în picioare cumințenia ce aparține acestuia. Femeia dorește să vadă totul la picioarele sale și nimeni nu este permis să o întreacă în spirit și frumusețe.

Spre deosebire de cochetărie, vanitatea era considerată misiunea continuă a femeii de a fi plăcută tuturor. Prin această misiune ea nu face altceva decât a cultiva *frumosul* pe care îl posedă. Un stimul al vanității este moda, ființă capricioasă care se ivește pretutindeni în societate, care îmbracă diverse forme, care este pururea plină de capricii și care domnește cu o aroganță mai rar întâlnită. Atrage în mrejele sale pe toată lumea, dictează legi noi, însă nu răsplătește fidelitatea sinceră a vanității, căci deformează și urâtește purtătoarele feminine. „Dacă vom cerceta toate institutele de nebuni ale creștinătății, totuși nu vom găsi întrânsele demne soții pentru acele caricaturi ale sexului femeiesc care cugetă a deveni interesant-răpitoare și mitologic-romantice dacă, cu mijlocul strâns la olaltă cu măiestria dinapoi cu o încărcătură ca struțul, pe niște călcâi înalte, cu niște mâini ce anină în jos ca picioarele cangurului, pășesc pe stradă parcă ar suferi cumplite dureri de stomac și în tot minutul s-ar teme că-și vor sparge nasul”⁶⁷.

⁶⁵ Vári, *Alice în oglindă*, p. 288.

⁶⁶ Iosif Vulcan, *Despre femeile cochete* (după Sacher Masoch), în *Familia*, An XI (1875), nr. 18 (3/16 mai), p. 208.

⁶⁷ Spinu Ghimpușcu, *Moda prezentă a femeilor*, în *Familia*, An VIII (1872), nr. 50 (10/22 decembrie), pp. 587-588.

Presa vremii a surprins în paginile ei preocupările feminine față de modă⁶⁸, însă autorii mai degrabă au ironizat și combătut noile tendințe, condamnând damele din societate care le-au urmat⁶⁹. Prin diverse argumente încearcă să convingă femeile despre defectele modei, afirmând despre vestimentație: „Toaletele de acuma sunt așa compuse încât mai fiecare femeie ar trebui să se aresteze de cumva delictele comise contra minții ei și a gustului ar aparține inspecțiunii poliționale, ca și cele care se periclită siguranța publică”⁷⁰. Femeia era considerată principala responsabilă de pătrunderea unui obicei atât de periculos precum luxul și, în același timp, criticată de dorința de a se supune unei torturi nu tocmai plăcute pentru a fi în centrul atenției, pentru a fi la modă: „Și apoi pentru vanitatea aceasta își periclitează de multe ori femeile chiar și viața sau veștejesc ca florile brumate din zi ce merge, căci cum ar și putea înflori viața atunci când părțile cele mai nobile și gingașe ale corpului - plămâni, ficatul, stomacul și splina - sunt strânse la un loc așa de îngust, iar mistuirea, circulațiunea sângelui și respirația sunt împiedicate în cursul lor liber?!”⁷¹. În același timp pe lângă articole care iau în derâdere moda actuală a sexului frumos întâlnim și scrieri care oferă informații despre forme, culori, croieli atât pentru îmbrăcămintea de casă cât și pentru cea de gală⁷².

Preocupările femeilor moderne erau departe de îndatoririle tipice de gospodină, mame și soții. Erau departe de renunțarea și atenția permanentă acordată gospodăriei. Acum își dedică timp propriei persoane, aranjării părului, unghiilor, fardării sau altor mici detalii care sunt responsabile de o frumusețe impecabilă, atrăgătoare. Dar, la fel ca în cazul veșmintelor, criticile nu se lasă așteptate, astfel, într-un alt articol este deplâns modul în care femeile își aranjează părul, autorul afirmând: „la tribunal pe acele dame care se năzuiesc a deforma capul lor cât mai nenatural, încărcându-le cu tot felul de particularități superioare,

⁶⁸ Lazăr P. Petrin, *Femeile de modă*, în *Familia* An XII (1876), nr. 21 (23 mai/4 iunie), p. 250: „Pofta nestâmpărată după modă este cea mai fatală eroare a sexului femeiesc. Totdeauna femeile formează punctul centric al luxului și durere, asta se simte mai mult în timpul mai nou, decât în oricare altul.... Lucru dureros când capul femeii tot cu aceea e plin, cum să se îmbrace, cum să se chitească, unde să meargă a-și petrece, cum să-și câștige adoratori.”

⁶⁹ Ioan Petran, *Vanitatea femeiască* (după dr. F. Șkor), în *Familia*, An XIX (1883), nr. 21 (22 mai/3 iunie), pp. 248-251. Pentru același autor, gustul modei din prezent schimonosește corpul și natura femeii și se face responsabilă de purtarea părului fals și a corsetului sufocant care modelează corpul femeii. Moda trenei reprezintă un mare inamic, căci femeia *adună după sine toate gunoaiile de pe stradă*.

⁷⁰ Ghimpeșcu, *Moda prezentă a femeilor*, pp. 587-588.

⁷¹ Petrin, *Femeile de modă*, p. 250

⁷² *Conversare cu cititoarele*, în *Familia*, An III (1867), nr. 32 (20/8 august), pp. 385-386; Florin Danciu, *Îmbrăcămintea femeilor*, în *Familia*, An XXIII (1887), nr. 11 (15/27 martie), p. 127.

care apoi formează o mare bombă de păr⁷³. Nici vopsirea chipului femeiesc nu scapă neatacat, autorul atrăgând atenția asupra unui obicei nefast, ce a ajuns atât de departe încât poate fi întâlnit chiar și în rândul servitoarelor de rând⁷⁴. Această înfrumusețare forțată prin întrebuițarea unor *unsori periculoase* veștejesc și îmbătrânesc chipul frumoaselor doamne și domnișoare și toată această trudă pentru plăcerea de a se arăta lumii mai frumoase decât le-a lăsat Dumnezeu și de a străluci mai mult la lumina policandrelor și a lumânărilor este în zadar. Oare unde este plăcerea în a săruta „o piele soioasă, mângălită și unsă de cosmetice, albită cu făină de orez, înflorită cu roșeață mincinoasă, muiată și pătrunsă de unturi mirositoare, frecată și argăsită în tot felul de perie și burete”?⁷⁵.

Cochetăria definită drept plăcerea constantă a femeii de a fi în centrul atenției, de a plăcea atât prin grațiile corpului, cât și prin spirit, a fost surprinsă în cadrul acestor articole extinzându-și treptat semnificația de la femeia gătită cu mare atenție, artificială și vanitoasă până la cea care manifestă comportamente morale care lasă de dorit. Femeia cochetă era condamnată și acuzată de faptul că, preocupată de nimicuri și frivolități, își neglija meritele reale și calitățile adevărate, căci această *frumusețe sulemenită* era lipsită de virtute oricine putând observa că era artificială, creată prin pudră și unsori, prin croiala vestimentației, prin studierea mișcărilor și a zâmbetului. Această femeie nu are nimic natural, real sau de apreciat.

Femeia în ilustrații

Dacă sub raport textual femeia este surprinsă într-o varietate de reprezentări, nu același aspect îl întâlnim și în cadrul elementului vizual. Astfel, în ilustrații întâlnim mai degrabă femeia sub două ipostaze clasice, cea consacrată de mamă și automat soție (vezi Fig. 1-2) și cea de femeie cochetă, vanitoasă (vezi Fig. 3-4) preocupată de propria persoană, ce își neglijează rolul primordial de soție și mamă, care își uită chemarea.

În primul caz, un număr considerabil de ilustrații ne transmit ceea ce articolele se străduiesc să contureze: menirea femeii este de a fi mamă. Dacă sub raport textual ea este definită în permanență ca soție și mamă, al cărei univers este limitat la maternitate, în timp ce ea se manifestă doar într-un spațiu delimitat, aceeași reprezentare o regăsim și în imagine. Destinată activităților de interior, femeia mamă este surprinsă ocupându-se de îngrijirea copilului, de creșterea lui. Universul ei sunt copiii și familia. Nici urmă de superficialitate, de vanitate, ci doar de dragoste și împlinire. Ea nu este pe primul loc, ci familia, nu persoana ei contează, ci

⁷³ Ghimpescu, *Moda prezentă a femeilor*, pp. 587-588

⁷⁴ Demetriu Domnisoru, *Femeile zugrăvite de ele însele*, în *Familia* An VIII (1872), nr 11 (12/24 martie), pp. 122-124.

⁷⁵ *Ibidem*.

gospodăria, soțul și cei mici. Este conștientă de faptul că reprezintă un model pentru micile domnișoare, motiv pentru care trebuie să aibă un comportament ireproșabil.

În ceea ce privește ipostaza de femeie cochetă, cel de-al doilea caz, din nou cele câteva imagini sunt grăitoare. Femeile sunt prezentate într-un mod superficial, acordând atenție doar propriei persoane, mereu cu o oglindă prin preajmă, căci femeia cochetă se vrea frumoasă și admirată de toată lumea. Este îmbrăcată după ultima modă, îngrijită și cu părul aranjat. Ținuta este conform standardelor, accesoriile sunt nelipsite, privirea este rece și distantă. Este prezentată singură, fără familie, fără copii prin preajmă, doar ea și zâmbetul studiat. Poziția corpului ne comunică încredere, superficialitate, dorința de a fi admirată și iubită.

Nici femeia din lumea satului nu este ignorată (vezi Fig. 5), căci paginile revistei sunt răsfoite și de cei din mediul rural. Astfel, pentru acest univers ne este prezentată imaginea femeii harnice, ce se ocupă de gospodărie. Este surprinsă desfășurând activități tipice, precum secerișul sau torsul; fie că este puțin aranjată, îmbrăcată în straie de sărbătoare sau nu, ea realizează activități specifice. Nu iese din tipar prin activitatea întreprinsă, dar atrage atenția prin frumusețea sa aparte.

Se poate afirma faptul că prin intermediul ilustrațiilor se întăresc doar două ipostaze ale femeii, ipostaze ce sunt în concordanță cu ceea ce comunică textul scris. Universul femeii rămâne limitat la familie și copii, la adevărata sa menire. Constant, femeia este surprinsă într-un mediu al familiei, desfășurând activități ce corespund naturii lor, iar puținele apariții ale femeilor vanitoase sau cochete nu sunt de ajuns pentru a eclipsa discursul în ceea ce privește adevărata chemare.

Concluzii

Indiferent dacă era copilă, femeie măritată sau văduvă, indiferent dacă era „de la țară” sau din mediul urban, viața femeii se limita la ceea ce comunitatea și familia hotăra, fiind lipsită de posibilitatea de a alege sau a avea inițiativă. Nevoile sale sau sentimentele nu erau mai niciodată luate în considerare, căci ea, femeia, trebuia să fie sănătoasă și frumoasă cât de cât, harnică, supusă, și nu în ultimul rând, tăcută.

Această incursiune în paginile „Familiei” ne-a permis să surprindem diferitele ipostaze ale femeii. Astfel, putem vorbi de imaginea de mamă, soție credincioasă și iubitoare, de dascăl ce prin cuvinte blânde insuflă de religiozitate reușește să-și educe fiicele așa cum se așteaptă de la ea și le ajută să își urmeze firescul drum. Apoi, putem vorbi de conturarea unei imagini pozitive a femeii ca apărătoare a spiritului național, a sănătății publice, o „mamă a răniților”, a eroilor care și-au sacrificat viața pentru binele țării, un stâlp de susținere, o persoană care se află în mijlocul celor nevoiași, care tânjesc după un gând bun, după o consolare. De

asemenea, timid este surprinsă femeia în ipostaza fetei bătrâne, condamnată să-și trăiască viața în neîmplinire, refuzându-și satisfacția de a deveni soție și mamă, refuzându-și menirea. Nu în ultimul rând, este surprinsă femeia cochetă și vanitoasă care se sustrage îndatoririlor ei de gospodină, mamă și soție, preocupată de ultima modă și de îngrijirea propriei persoane. În ceea ce privește aspectul vizual, întâlnim mai degrabă femeia sub două ipostaze clasice, cea consacrată, de mamă și automat soție, și cea de femeie cochetă, vanitoasă, absorbită de propria persoană. Chiar și pentru femeia de la țară, ipostaza este una stereotipă, căci ea este surprinsă desfășurând activități tipice, în interiorul gospodăriei.

ANAMARIA MACAVEI

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

PORTRAITS OF WOMEN IN TRANSYLVANIAN PRESS.

CASE STUDY *FAMILIA* (1865-1900)

Abstract

The woman, embodiment of beauty, but also of evil, goddess or witch, queen or slave, wife or mistress, has awoken from times of yore conflicting reactions that have vacillated between agony and ecstasy, representing in the same time the reason to be of the lawmakers and moralists who shaped and organized the society of that time. The image and station of women in the second half of the nineteenth century underwent a series of changes both at society level, couple structure and dynamics, as the Romanian society was reaching its maturity level and the collective mentality was being transformed as a consequence of the socio-economic and politic reality.

The press, analyzed as printed source, managed on one hand to convey by the means of the voice of its editors the essential matters that animated the society of that time and, on the other hand to capture through some images, some representations a few snapshots of family and social life. This is the case of the periodical edited by Iosif Vulcan starting with 1865, *Familia*, periodical that even though it gave an important editorial space to family issues, became responsible of shaping the woman's image in its articles.

This paper aims to achieve a two level analysis of the written press in Transylvania in the second half of the nineteenth century. This analysis will focus on identifying the various hypostases of women, both in text and visual form in images and illustrations. The text analysis will identify the articles that promoted the feminine ideal, which depicted the image of the mother, wife, old maid, unfaithful wife or coquette preoccupied with fashion and other trinkets. The visual level analysis will, on the other hand, focus on the correspondence, if existing, between the meaning conveyed by the written word and that of the images and illustrations, aiming to discover whether the images have the role to emphasize the message of the text.

Keywords: *Familia*, press, woman's image, illustrations, society.

Fig. 1. *Familia*, An XXXI (1895), nr. 19 (7/29 mai), p. 19.

Fig. 2. *Familia*, An XXIII (1887), nr. 38 (20 septembrie/1 octombrie), p. 449.

Fig. 3. *Familia*, An XXXI (1895), nr. 11 (12/23 martie), p. 11.

Fig. 4. *Familia*, An XXII (1886), nr. 47 (23 noiembrie/5 decembrie), p. 561.

Fig. 5. *Familia*, An XVIII (1882), nr. 20 (16/28 mai), p. 237.